

Rapport

Skolors arbete med sex- och samlevnadsundervisning

Maj 2021

Sammanfattning

Kommunfullmäktige har gett utbildningsnämnden i uppdrag att genomföra en översyn av sex- och samlevnadsundervisningen. Översynen innebär en studie på ett urval av grund- och gymnasieskolor som inkluderar en bredd av årskurser och gymnasieprogram liksom grund- och gymnasiesärskola.

Studien visar att det varierar mellan skolorna i vilken utsträckning de anser sig erbjuda en sex- och samlevnadsundervisning av god kvalitet och det gäller inom samtliga skolformer. Kvaliteten på undervisningen påverkas ytterst av lärarnas medvetenhet om uppdraget, i vilken omfattning lärarna bottnar i frågorna kring kunskapsområdet liksom i vilken utsträckning delar av området är en integrerad del av skolans värdegrundsarbete.

Det framkommer att det finns en utmaning med ett övergripande och brett kunskapsområde som sex och samlevnad som förväntas genomsyra undervisningen och där alla lärare förväntas ta ansvar. Kvaliteten är i det avseendet avhängigt i vilken utsträckning det finns en tydlighet kring uppdraget liksom förutsättningar för att skapa delaktighet och samsyn kring vad uppdraget innebär för den egna skolan. Några av skolorna har fungerande former för ett sådant arbete men flertalet skolor ser anledning att utveckla det, och då med tyngdpunkt på följande identifierade utvecklingsområden.

Kopplingen mellan sex- och samlevnadsundervisningen och värdegrundsarbetet behöver tydliggöras på skolan

Det behövs tydliga förväntningar på det samlade uppdraget inom sex- och samlevnadsundervisningen och på att det är en del i skolans värdegrundsarbete.

Det behövs en samlad bild av sex- och samlevnadsundervisningens genomförande på skolan

Det behövs strategier för hur olika delar inom området tas omhand, såsom att klargöra delaktighet, ansvarsfördelning, fördelning av kompetens och eventuella stödbehov. Här kan i många fall skolans elevhälsopersonal i högre grad användas strategiskt och fungera konsultativt.

Lärarna behöver förutsättningar för att fördjupa sin kompetens inom området

Lärarna behöver få fördjupa sig i vad uppdraget innebär för den egna undervisningen och diskutera undervisningens planering utifrån ett normkritiskt förhållningssätt.

Innehåll

Sammanfattning	3
Bakgrund	5
Uppdrag	5
Kunskapsöversikt – Sex- och samlevnadsundervisningen är ett område under utveckling.....	5
Syfte med intervjustudien	8
Genomförande	9
Sex- och samlevnadsundervisningens genomförande	9
Skolornas förutsättningar att bedriva sex- och samlevnadsundervisning	11
Slutsatser	15

Bakgrund

Uppdrag

Kommunfullmäktige har gett utbildningsnämnden i uppdrag att genomföra en översyn av sex- och samlevnadsundervisningen i stadens skolor som ett led i arbetet med att säkerställa kvalitet och likvärdighet. Uppdraget genomförs av Uppföljningsenheten på Utbildningsförvaltningens avdelning för samordning och utveckling. Översynen innebär en studie på ett urval av grund- och gymnasieskolor som inkluderar en bredd av årskurser och gymnasieprogram liksom grund- och gymnasiesärskola.

Kunskapsöversikt – Sex- och samlevnadsundervisningen är ett område under utveckling

Styrdokumentet visar att sex- och samlevnadsundervisningen behöver sättas i olika perspektiv

Av läroplanerna för såväl grundskolan som grundsärskolan framgår att sex och samlevnad är ett av de ämnesövergripande kunskapsområden som ska integreras i undervisningen i olika ämnen, och att rektor ansvarar för att det sker. I gymnasieskolan och gymnasiesärskolan har rektors ansvar för att eleverna ”får kunskaper om sex och samlevnad”.

Begrepp som sexualitet, relationer, kön, jämställdhet och normer har sedan införandet av Lgr 11 och motsvarande läroplaner i andra skolformer fått en större plats och inkluderats i fler kurs- och ämnesplaner inom grundskolan, gymnasieskolan och vuxenutbildningen. Det innebär att sex- och samlevnadsundervisningen ingår i en rad skilda kurser och ämnen. Utöver innehåll i kurs- och ämnesplaner ingår också arbetet med normer och jämställdhet i skolans värdegrunds- och kunskapsuppdrag, och blir därmed alla lärares ansvar. Sex- och samlevnadsundervisningen ska på det sättet inte enbart ge elever kunskap om sexualitet och sexuell hälsa utan har också som funktion att stärka elevernas självkänsla liksom att stärka elevernas förmåga att göra medvetna val rörande sin hälsa, sina relationer och sin sexualitet. Detta samtidigt som den ska motarbeta myter om sexualitet och sexuell hälsa. Sex- och samlevnadsundervisningen handlar på det sättet om mer än jämställdhet och jämlikhet och har en viktig roll i att lyfta diskussioner om normer och värderingar i samhället för att motverka diskriminering och kränkande behandling.

Det framgår vidare i skolans styrdokument att sex- och samlevnadsundervisningen består av flera olika perspektiv som tillsammans avser att ge eleverna en helhetsbild av vad som kan ingå i begreppen sexualitet och relationer. Det kan röra sig om ett historiskt perspektiv på sexualitet och relationer, och om hur olika religioner behandlar ämnet. Det kan också handla om vad vi kan lära oss från litterära beskrivningar, om hur normer som relaterar till kön och sexualitet synliggörs i reklam och om vilken lagstiftning som reglerar relationer i Sverige i dag.

Skolinspektionens kvalitetsgranskning visar att det finns en osäkerhet bland lärarna

Skolinspektionens genomförde 2017 en kvalitetsgranskning av sex- och samlevnadsundervisningen. Den visade att införandet av begrepp som knyter an till sex- och samlevnadsområdet i många kurs- och ämnesplaner ser ut att ha haft positiv effekt. Undervisningen har blivit ämnesintegrerad och fler lärare lyfter frågan inom ramen för sina olika ämnen. Granskningen visade dock att det finns en osäkerhet bland lärarna kring att behandla frågor om sexualitet, identitet och jämställdhet i den utsträckning som kurs- och ämnesplanerna syftar till. Det framkommer att det finns stora brister i undervisningen om normer och HBTQ och det saknas ofta möjligheter för elever att reflektera kring hur normer påverkar och i många fall begränsar människors handlingsutrymme när det gäller sexualitet, identitet och relationer.

Majoriteten av skolorna i granskningen uppgav att undervisningen bedrivs ämnesintegrerat och fler än hälften av lärarna i Skolinspektionens enkät beskrev att de arbetar med jämställdhet, identitet, normer, genus, känslor, könsroller och relationer i sina ämnen. Men lärare beskriver samtidigt att de upplever en osäkerhet kring hur kunskapsområdet berör deras ämne. Vidare kopplar endast en bråkdel av skolorna arbetet med sex och samlevnad till värdegrunden, där alla lärare är berörda. Det framgår även att elevhälsans kompetenser inte här tas tillvara på ett tillfredställande sätt, och att eleverna kan göras mer delaktiga i planeringen av arbetet.

Regeringssatsning för en bättre sex- och samlevnadsundervisning

Efter Metoouppropen hösten 2017 och i samband med Skolinspektionens nämnda kvalitetsgranskning gav regeringen Skolverket i uppdrag att se över läroplanerna för en bättre sex- och samlevnadsundervisning. Regeringen satsade 50 miljoner kronor till kompetensutvecklingsinsatser inom skolan på olika sätt, bland annat för att stärka sex- och samlevnadsundervisningen liksom arbetet mot

kränkande behandling i skolan. Medel fördelades också till organisationer i civilsamhället som erbjuder kompetensutveckling till skolpersonal liksom till organisationer i civilsamhället för utåtriktade kompetensutvecklande insatser för en bättre arbetsmiljö för eleverna, med fokus på arbetet mot sexuella trakasserier. Dåvarande utbildningsminister Gustav Fridolin motiverade satsningen i ett pressmeddelande från utbildningsdepartementet 1 juli 2018:

”Vi behöver bygga en samtyckeskultur, och det börjar i skolan. Samtycke ska vara grunden för sex- och samlevnadsundervisningen. En stark sex- och samlevnadsundervisning förutsätter också att frågor om heder och porr omfattas av undervisningen. Den digitala utvecklingen får inte innebära att sex- och samlevnad definieras av porren”

Läroplansförändringar innebär byte av namn till *sexualitet, samtycke och relationer*

Förändringar i läroplanerna för sex- och samlevnadsundervisningen sker inför höstterminen 2022. Området byter namn till *sexualitet, samtycke och relationer* och tydliggör hur undervisningen behöver sättas in i ett större perspektiv som fokuserar än mer på jämställdhet och maktstrukturer. I de nya skrivelserna betonas att undervisningen inom sex- och samlevnad ska ske återkommande och har till syfte att främja elevernas hälsa och välbefinnande samt stärka deras förmåga att göra medvetna och självständiga val. Läroplansändringarna belyser vidare frågor om samtycke och frivillighet. Liksom att elever inom skolan ska få möjlighet att utveckla ett kritiskt förhållningsätt till hur relationer och sexualitet framställs i samhället, medier och så vidare. Utöver detta innehåller de nya läroplanerna även skrivelser om hedersrelaterat våld och förtyck.

Nya examensmål för en uppdaterad kompetens bland blivande lärare

Nya examensmål börjar gälla inom samtliga lärarutbildningar hösten 2021 och är framtagna i syfte att förbättra kompetensen om sex och samlevnad. Detta för att säkerställa att alla blivande lärare får uppdaterad kompetens för att kunna undervisa inom kunskapsområdet.

Utbildningsförvaltningen stödjer med olika insatser

Inom staden erbjuds en rad insatser för att stödja skolornas arbete inom området. Såväl grund- och grundsärskolor som gymnasie- och gymnasiesärskolor kan sedan ett antal år tillbaka söka extra medel från grundskole- respektive gymnasieavdelning på

utbildningsförvaltningen för att utveckla arbetet inom sex- och samlevnadsområdet på den lokala skolan. Skolor kan exempelvis söka medel för:

- HBTQ – certifiera/diplomera skolan.
- Kompetensutveckla personal inom normkritik.
- Utveckla arbete med våldsprevention, Mentorerna i våldsprevention (MVP) och/eller Agera tillsammans (AT).
- Utveckla undervisningen gällande sexualitet, samtycke och relationer.

Under 2021 har åtta grundskolor och åtta gymnasieskolor blivit beviljade medel för att utveckla arbetet inom sexualitet, samtycke och relationer. Ytterligare sju grundskolor har blivit beviljade medel för att arbeta och utveckla HBTQ arbetet på skolorna.

Till hösten kommer 26 grundskolor, en gymnasieskola och en gymnasiesärskola att arbeta i programmen Mentorerna i våldsprevention (MVP) och/eller Agera tillsammans (AT). Programmen inkluderar samtal och diskussioner kring samtycke, sexuella trakasserier, HBTQ, normer och sexuellt våld.

Inom grundskole- och gymnasieavdelningen finns också ett framtaget stödmaterial kring sexualitet, samtycke och relationer anpassat för olika årskurser och skolformer. Stödmaterialen är framtaget i samverkan mellan grundskoleavdelningen och ett antal skolor i staden och ska ses som en inspiration och stöd för att utveckla arbetet med sexualitet, samtycke och relationer på stadens skolor. Merparten av de framtagna materialerna är kostnadsfritt att använda. Materialet inkluderar även områden som tillkommer i den kommande läroplansförändringen från hösten 2022 gällande undervisningen i sexualitet, samtycke och relationer, såsom hedersrelaterat våld och förtryck och arbete med att samtala om pornografi i klasserna.

Till hösten planerar förvaltningen att genomföra en kampanj riktad mot skolor och elever gällande samtycke och ömsesidighet samt att erbjuda ett par utbildningstillfällen inom området sexualitet, samtycke och relationer.

Syfte med intervjustudien

Syftet med studien, genomförd under vårterminen 2021, är att undersöka hur sex- och samlevnadsundervisningen fungerar i stadens skolor. Hur ser kvaliteten ut? Skiljer det sig mellan skolor? Skiljer det sig mellan skolformer? Målsättningen är att fånga såväl

framgångsfaktorer som utmaningar och att identifiera eventuella centrala utvecklingsområden i arbetet med att stödja skolorna.

Studien utgår från följande frågeställningar:

- Hur genomförs sex- och samlevnadsundervisningen?
- Hur ser förutsättningarna ut på skolorna för att bedriva sex- och samlevnadsundervisning i enlighet med styrdokumentet?

Genomförande

Studien genomförs genom intervjuer på ett urval av skolor. Intervjuerna sker under april månad 2021. Inom grundskolan ingår fyra skolor och inom gymnasiet tre skolor. Urvalet har gjorts i dialog med grundskole- respektive gymnasieavdelningen där utgångspunkten varit en fånga en bredd avseende årskurser, skolformer och program. De skolor som ingår inom grundskolan är därför samtliga årskurs F-9-skolor som även inkluderar grundsärskola. Inom gymnasieskolan ingår skolor som erbjuder en bredd av såväl högskoleförberedande program, yrkesprogram, introduktionsprogram och program inom gymnasiesärskolan.

Intervjuer genomförs på respektive skola med skolledningen, liksom med representanter för lärare respektive elevhälsa. Bland lärarna finns en bredd av lärare som undervisar olika årskurser, skolformer och program.

Sex- och samlevnadsundervisningens genomförande

I högre grad ämnesintegrerad än ämnesövergripande

På samtliga skolor som ingår i studien oavsett skolform framkommer flertal exempel på att lärarna i olika utsträckning integrerar sex- och samlevnadsundervisning i sin respektive ämnesundervisning. Det kan bland annat handla om hur lärarna integrerar frågor som exempelvis kring normer, könsroller, relationer, jämställdhet och identitet i ämnesundervisningen. Många lärare är trygga i det här arbetet men det varierar både inom och mellan skolor i vilken utsträckning de här frågorna vävs in som en naturlig del i undervisningen.

Det framgår att flera lärare känner viss osäkerhet på vad som förväntas och på vilket sätt de ska integrera vissa av de delar som rör sex- och samlevnadsundervisningen inom sina ämnen. Det gäller inte minst kring de delar som tillkommer i läroplansförändringarna, som sexuell hälsa, pornografi, samtycke och hedersrelaterat våld. Det blir också tydligt att många lärare inte reflekterat kring den stora bredden i sex- och samlevnadsundervisningen och att det finns centrala innehåll med anknytning till sex och samlevnad som berör fler än lärarna i NO eller naturkunskap. I det avseendet framgår det att flera skolor ser behov av att arbeta mer ämnesövergripande kring dessa frågor.

Flera av de intervjuade påtalar vidare att det krävs att de som lärare själva bottnar i frågorna för att på ett självklart sätt samtala med eleverna om många av frågorna inom området. För att komma dit ger vissa skolor uttryck för ett behov av att arbeta mer inom personalgruppen, att stärka varandra och att bli bättre på att reflektera och lära tillsammans men också ta hjälp utifrån vid behov. Ett par av skolorna i studien redogör exempelvis för att de genomgått en HBTQ-certifiering och att det i hög grad bidragit till en ökad medvetenhet bland all personal och ett stärkt normkritiskt perspektiv på skolan liksom i undervisningen. En annan av skolorna i studien redogör för att skolan har organiserat arbetet inom kunskapsområdet med stöd av nyckelpersoner inom elevhälsan. Här driver elevhälsan ett strategiskt arbete som stödjer lärarna i arbetet med att integrera delar av området i sin undervisning. Det innebär att elevhälsan tar initiativ till ett utvecklingsarbete inom området och stödet kan bestå av handledning, framtaget material och ett aktivt deltagande i klassrummet.

Frågor kan fångas i flykten

Skolorna ger fler exempel på att frågor inom området också ”fångas i flykten”, det vill säga att skolan på olika sätt lyfter och behandlar aktuella frågor som inte alltid är planerade på förhand. Det kan handla om aktuella samhällshändelser eller elevers tankar och önskemål som uppkommer i samband med händelser på skolan eller är aktuella för elever på annat sätt. Det framkommer överlag att det är enklare att fånga och omhändertaga elevers dagsaktuella frågor ju yngre eleverna är. Något som lärarna beskriver bottnar i att lärare bland yngre elever generellt har större utrymme för att vara flexibel och omdisponera undervisningstid och ämnesinnehåll på olika sätt.

Bland främst gymnasieskolorna framkommer exempel på att skolan i högre grad skulle kunna utgå från elevernas olika aktuella behov; vilka frågor och områden som eleverna ser som väsentligt att

diskutera. En av gymnasieskolornas elevhälsopersonal ger exempelvis uttryck för att de i samtal med enskilda elever fångat upp tendenser till vad de uppfattar som en något skev bild av sexualitet som de bedömer bottnar i hur sexualitet framställs i media och i förhållande till pornografi. Här formuleras en farhåga hos elevhälsopersonalen om att frågor av det här slaget inte omhändertas på ett tillfredsställande sätt inom skolan. De betonar vikten av att säkerställa former för att samla in information om vad eleverna står i och vad som är viktigt för dem att reflektera kring.

Delar behandlas under enskilda lektioner eller temadagar

Skolorna framhåller också i olika utsträckning att frågor som berör sex- och samlevnadsområdet behandlas genom enskilda specifika lektioner eller dagar, där eleverna har möjlighet att diskutera olika frågor om relationer, sexualitet och jämställdhet. Det kan handla om att ha ett tema under en dag eller en vecka om exempelvis mänskliga rättigheter eller jämställdhet för att tydligt lyfta fram dessa frågor. Bland skolorna i studien syns ett samband mellan de skolor som regelbundet arbetar med temadagar och/eller temaveckor och ett tydligt uttalat värdegrundsarbete. Det finns också fler exempel bland dessa skolor på att elever görs delaktiga i värdegrundsarbetet och att elevernas tankar fångas upp på ett strukturerat sätt i arbetet med frågor inom kunskapsområdet.

Skolornas förutsättningar att bedriva sex- och samlevnadsundervisning

Definitionen av uppdraget avseende sex- och samlevnadsundervisningen är en utmaning på skolorna

Det framgår att det inte finns någon enkel definiering av uppdraget kring sex- och samlevnadsundervisningen. De flesta av skolorna beskriver att det går att se på området utifrån två perspektiv, ett övergripande värdegrundsperspektiv eller ett mer traditionellt sexualundervisningsperspektiv. En av de intervjuade lärarna uttrycker exempelvis:

”Antingen ses det som ett tydligt inslag i naturkunskapen, alltså som moment kring den mer traditionella sexualkunskapen och exempelvis kring könssjukdomar. Eller som ett område som kan falla in i det mesta, det som handlar om värdegrund och normkritiskt arbete.”

Merparten av skolorna, oavsett skolform, ger uttryck för att det inte finns en tydlig bild och en gemensam definition är på skolan. På flera skolor uttrycker exempelvis rektor att definitionen behöver göras i det bredare perspektivet samtidigt som lärare ger uttryck för att huvudansvaret för sex- och samlevnadsundervisningen tar ämneslärarna i NO. Lärare där utgår på det sättet från en mer traditionell tolkning av uppdraget. Flera rektorer ger uttryck för att de är trygga med att de delar av uppdraget som är framskrivet i kursplanerna genomförs på skolan men att de kan behöva utveckla de delar inom området som mer kopplas till värdegrundsuppdraget.

Det finns skolor där det bland de intervjuade finns en gemensam definition av uppdraget som utgår från ett värdegrundsperspektiv men där det saknas en övergripande bild av vad som görs inom området:

”När vi lyfte den här frågan och börjar prata om det så inser vi ju att vi gör mycket av det här i olika ämnen men det är inte så uttalat”.

Styrningen påverkas av definitionen av uppdraget

Det framgår vidare att en oklar definition av uppdraget inom sex- och samlevnadsundervisningen medför otydliga förväntningarna bland personalen. Vilket påverkar hur skolan ser på ansvaret för uppdraget. Det framkommer i det avseendet exempel på att bristen på tydlighet kring uppdraget innebär en risk för att området inte omhändertas full ut. En lärare säger exempelvis:

”Alla kan bidra på olika sätt, men det behöver finnas en strategi. En plan för vem som gör vad och på vilket sätt. Vissa delar som man inte är trygg med behöver täckas upp med hjälp av andra. Men även det behöver upp på bordet och planeras för det.”

På endast ett par av de skolor som ingår i studien framkommer det att det finns en samstämmighet kring definitionen där såväl rektor som elevhälsopersonal och lärare uttrycker att det finns en samsyn kring uppdraget på skolan och att det finns en bild av att skolans personal på olika sätt ansvarar och bidrar i arbetet. Här uttrycks det tydligt av såväl rektor, som elevhälsa och lärare att sex- och samlevnadsundervisningen ses som en naturlig del av skolans värdegrundsarbete, inte minst genom att den har en tydlig koppling till skolans likabehandlingsarbete och med att utreda och motverka kränkningar. Här ger skolan även exempel på hur olika delar inom sex- och samlevnadsområdet integreras i undervisningen och där alla på skolan har ett mer eller mindre ansvar: *”Alla drar sitt strå till*

stacken". Här finns en samsyn kring lärarnas uppdrag att integrera frågor som rör sex och samlevnad i ämnesundervisningen.

Det finns behov av mer samverkan och samsyn bland skolorna

På många av de besökta skolorna uttrycks att en samsyn kring uppdraget avseende sex- och samlevnadsundervisningen som en naturlig del av skolans värdegrundsarbete behöver tydliggöras i högre grad. På några skolor uttrycker man att den breda samsynen bland skolans personal saknas. På en skola säger exempelvis en av de intervjuade att:

"Jag är inte säker på att alla lärare ser det som självklart med alla de här begreppen. Jag tror att vi verkligen behöver prata om de här frågorna. Man kan ta vilket begrepp som helst inom det härområdet och jag är säker på att det blir en ordentlig diskussion."

På dessa skolor beskrivs att de ser behov av att vika tid för att diskutera de här frågorna, tid för att reflektera över uppdraget och hur skolan och lärarna på olika sätt kan väva in frågor om normer, könsroller, sexualitet, identitet och relationer som en del i undervisningen och som en del av skolans värdegrundsarbete. Här påtalas att det behövs en tydlig prioritering från ledningshåll för att det ska kunna ske, med ramar för riktning och tid. På en av skolorna uttrycker en av elevhälsopersonalen:

"Det krävs en synvända, det här måste upp och att jobba med det relationella och värdegrund måste få samma vikt som annan kunskap".

En utmaning uppges vara att få till allas ansvar i arbetet och att alla lärare inte är bekväma med alla delar inom kunskapsområdet. Här påtalas exempelvis att alla lärare dessutom inte alltid har en tydlig bild av var de själva står i vissa frågor vilket kan skapa en osäkerhet. Det framgår på det sättet att det är viktigt med forum för att samtala om de här frågorna, forum för att dela och lära av varandra.

Skolorna ser överlag positivt på läroplansförändringarna med det nya namnet och tror att det kommer att underlätta genom att det tydliggör en välkommen inriktning; ett signalvärde som pekar mot värdegrundsarbetet – inte minst tack vare betoningen på *relationer*.

Elevhälsans kompetens kan användas mer

Det ser olika ut mellan skolorna i vilken grad elevhälsan används i arbetet med sex- och samlevnadsundervisningen. Det framkommer flera exempel på att så görs men endast något enstaka exempel på

hur elevhälsan driver och på det sättet tar ett strategiskt ansvar för skolans arbete inom området. I enstaka fall saknas elevhälsan helt i det här arbetet. Merparten av skolorna är överens om att elevhälsan har en värdefull roll att fylla i arbetet med sex- och samlevnadsundervisningen och att det kan göras på olika sätt. Överlag kan konstateras att elevhälsans kompetenser skulle kunna användas mer både i ett strategiskt arbete inom kunskapsområdet för att driva och initiera ett utvecklingsarbete liksom som en konsultativ kompetens som stödjer lärarna i deras undervisning.

Kompetens bland lärarna kan stärkas på olika sätt

Skolorna anser i olika utsträckning att de har kompetens efter behov inom kunskapsområdet. Det ser också olika inom olika delar inom området. Det finns delar som är mer utmanande än andra och där skolorna ger exempel på behov av olika insatser framöver inte minst kring de nya begrepp som lyfts i läroplansförändringarna kring exempelvis pornografi och hedersrelaterat våld. Skolorna ger exempel på stöd som de ser skulle kunna vara behjälpliga såsom diskussionsforum, workshops, materialunderlag eller mer omfattande utbildningsinsatser.

Det finns exempel på skolor som är trygga med den kompetens de har på skolan, var de kan vända sig om de ser behov av vägledning inom området och som löpande tar del av aktuellt stödmaterial exempelvis från Skolverket. På ett par av skolorna i studien uttrycks däremot ett stort behov av kompetensutveckling inom skolans värdegrunds- och normkritiska arbete där rektorerna ser anledning att ta hjälp utifrån. De ser att det behövs någon kunnig inom området som kan entusiasmera, problematisera och leda diskussioner bland skolans personal. Båda nämnda skolor har ansökt och beviljats medel via grundskole- respektive gymnasieavdelningen för satsningar inom området. Det framgår samtidigt att inte alla rektorer i studien känner till satsningen med möjligheten att ansöka om medel för att utveckla det här arbetet. Det varierar också mellan skolorna i vilken utsträckning de använder sig regelbundet av tillgängliga stödmaterial från exempelvis Skolverket.

På flera skolor är man noga med att poängtera vikten av att ett utvecklingsarbete behöver ske genom ett kontinuerligt arbete på skolan snarare än genom kompetensutveckling. Här påtalas vikten av att eventuella kompetensutvecklingsinsatser behöver identifieras genom en grundad analys av vad skolan behöver. Då behöver det först bli tydligt vad det är skolan behöver göra och vad skolan vill uppnå. De menar att de i första hand ser behov av att utveckla formerna på skolan för ett kollegialt lärande och på det viset ta till vara den

samlade kompetensen som finns. För det behövs tid, tid för gemensamma reflektioner och samplanering. Här påtalar man att det är först i dessa diskussioner som skolan kan utröna vilken kompetensutveckling som eventuellt behövs.

Som tidigare nämnts uppger två av skolorna i studien att de genomgått en HBTQ-certifiering och att det i hög grad bidragit till en ökad kompetens på skolan genom att det stärkt en medvetenhet bland all personal. En av de medverkande skolorna i studien uppger att de ingår i programmet Mentorer i våldsprevention (MVP) och att det till delar har stärkt en kompetens på skolan men att det inte riktats till all personal.

När det kommer till diskussioner kring kompetens framkommer vidare en bild av att kompetens kan innefatta olika delar. Kunskap inom området sägs vara en del, en annan att ha förmågan att samtala med barn och ungdomar om de här frågorna. Det uppges variera på skolorna i vilken utsträckning lärare är trygga i att föra den här typen av diskussioner med eleverna:

”Att kunna diskutera med elever är en kompetens i sig. Att få det att landa rätt. Viktigt att som vuxen vara aktiv i de här diskussionerna. Det har vi inte fått så mycket utbildning i.”

Några lyfter också att det finns en farhåga bland lärare kring hur man ska uttrycka sig kring vissa frågor, att det finns en osäkerhet i att göra fel:

”Många är trötta på att göra fel, att saker man säger lätt uppfattas som kränkande... då undviker man hellre.”

Slutsatser

Kvaliteten varierar mellan skolor

Det varierar mellan skolorna i studien i vilken utsträckning de anser sig erbjuda en sex- och samlevnadsundervisning av god kvalitet och det gäller inom samtliga skolformer. Kvaliteten på undervisningen påverkas ytterst av lärarnas medvetenhet om uppdraget och i vilken omfattning lärarna bottenar i frågorna kring kunskapsområdet. I likhet med Skolinspektionens kvalitetsgranskning 2017 framkommer det även här att kvaliteten är avhängig av i vilken utsträckning delar av kunskapsområdet är en naturlig del av skolans värdegrundsarbete.

Det innebär att kvaliteten på sex- och samlevnadsundervisningen påverkas av i vilken utsträckning det finns en tydlighet kring uppdraget, i vilken utsträckning det finns tid och förutsättningar för lärarna att tillsammans reflektera över uppdraget och vad uppdraget innebär för den egna skolan.

Uppdraget är inte tydligt på skolorna

På flera skolor i studien framkommer en bild av att ansvaret för sex- och samlevnadsundervisningen av tradition vilar på ämneslärare inom företrädevis NO och biologi. Det finns anledning för skolorna att tydliggöra att uppdraget om sex- och samlevnadsundervisningen handlar om mer än sexualitet och sexuell hälsa - att en viktig del av uppdraget handlar om att lyfta diskussioner om normer och värderingar i samhället för att motverka diskriminering och kränkande behandling.

Det framkommer i det avseendet att det finns en inbyggd svårighet med ett övergripande och mångfacetterade kunskapsområde som sex och samlevnad som förväntas genomsyra undervisningen och skolans värdegrundsarbete där alla förväntas ta ansvar. Allas ansvar blir lätt någon annans ansvar. Många värdegrundsfrågor flyter dessutom in i varandra och det blir utmanande att följa och utvärdera specifika delar.

Det saknas i regel en helhetsbild av arbetet inom kunskapsområdet på skolorna

Det framkommer en mängd olika exempel på hur lärare arbetar ämnesintegrerat inom området men på flera av de skolor som ingått i studien finns en osäkerhet kring hur och i vilken utsträckning detta sker i olika ämnen. Det saknas därmed en översiktlig bild av hur ansvaret för sex- och samlevnadsundervisningen ser ut som helhet, vem som undervisar i sex- och samlevnadsfrågor i olika ämnen och vilka delar av kunskapsområdet som berörs. På så vis riskerar sex- och samlevnadsundervisningen att ske oregelbundet och delar av kunskapsområdet riskerar att inte omhändertas. Här kan skolorna också behöva samla en bild av hur olika kompetenser kommer till användning och om det finns anledning att stärka kompetensen i organisationen inom olika delar av kunskapsområdet. Skolorna är inte främmande för att ta hjälp utifrån även om de samtidigt påtalar vikten av att en eventuell stödinsats sker efter en grundad analys av skolans behov. Skolorna är däremot i något olika utsträckning medvetna om vilket stöd som finns att tillgå exempelvis genom skolmyndigheter eller utbildningsförvaltningen.

På flera skolor finns det behov av att reflektera mer kring och fördjupa sig inom kunskapsområdet

Sex- och samlevnadsundervisningen påverkas av i vilken utsträckning det finns tid och förutsättningar för lärarna att tillsammans reflektera över uppdraget och vad uppdraget innebär för den egna skolan. I det ingår också förutsättningar att tillsammans reflektera över sina egna värderingar och diskutera undervisningens planering utifrån ett normkritiskt förhållningssätt. Detta inte minst kring de begrepp som lyfts in i de revideringar som träder i kraft inför läsåret 2022 där det framgår att skolorna exempelvis ser behov av att fördjupa sig kring områden som pornografi och hedersrelaterat våld.

Läroplansförändringarna mottas positivt i flera avseenden då det tydliggör ett signalvärde och en välkommen riktning där begrepp som samtycke och relationer synliggör kopplingen till värdegrundsuppdraget och därmed allas ansvar på skolan. Det uttrycks en förhoppning om att läroplansförändringarna på det sättet ska fungera som ett avstamp i det som flertalet av skolorna ger uttryck för att behöva utveckla:

Identifierade utvecklingsområden

- **Kopplingen mellan sex- och samlevnadsundervisningen och värdegrundsarbetet behöver tydliggöras på skolan**
Det behövs tydliga förväntningar på uppdraget inom sex- och samlevnadsundervisningen på skolan, förväntningar som klargör att sex- och samlevnadsundervisningen är en del av skolans samlade värdegrunds- och likabehandlingsarbete.
- **Det behövs en samlad bild av sex- och samlevnadsundervisningens genomförande på skolan**
Det behövs strategier på skolan för hur olika delar inom området tas omhand. Det kan handla om att klargöra delaktighet, ansvarsfördelning, fördelning av kompetens liksom stöd- och kompetensutvecklingsbehov. Här kan i många fall skolans elevhälsopersonal i högre grad användas strategiskt och fungera konsultativt.
- **Lärarna behöver förutsättningar för att fördjupa sin kompetens inom området**
Det behöver finnas förutsättningar för lärarna att tillsammans fördjupa sig i vad uppdraget innebär för den egna undervisningen, reflektera över värderingar, stärka varandra

och diskutera undervisningens planering utifrån ett normkritiskt förhållningssätt.